

Útěk z tábora v Letech na nově nalezených fotografiích

PAVLA PLACHÁ

Za rok existence tzv. cikánského tábora v Letech u Písku od srpna 1942 do srpna 1943 z něj uteklo více než sto vězňů. Asi nejznámější útěk se odehrál 15. září 1942. Jeho průběh známe ze vzpomínek jednoho z uprchlíků, legendárního „černého partyzána“ Josefa Serinka.¹ Nově nalezené fotografie protektorátní kriminální policie, které zde poprvé otiskujeme, jsou jedinečným vizuálním doplňkem Serinkova vyprávění. Zachycují mimo jiné dosud neznámou tvář hlavního iniciátora útěku, Karla Serinka alias „tajemného“ Jarka.²

Fotografie pocházejí z dosud neinventarizovaného fondu Zvláštní soud Praha, který se nalézá ve Státním oblastním archivu v Praze. Vznikly jako součást policejní dokumentace incidentu, při němž byl 19. dubna 1943 u obce Ratiboř nedaleko Jindřichova Hradce zastřelen místním hajným uprchlý letský vězeň Karel Serinek. Fotografie pořídil ještě téhož dne příslušník protektorátní kriminální policie – kriminálního oddělení České Budějovice Josef Pašava. Složka nadepsaná „Státní zastupitelství při Zemském soudu Praha. Předmět vyšetřování: Serynek³ Josef“ obsahuje kromě zmíněných fotografií více než osmdesát stran dokumentů vztahujících se vedle šetření ve věci „zastřeleného cikána“ též k policejnímu pátrání po pachatelích vloupání a krádeží, k nimž došlo na jaře 1943 v oblasti západně a jižně od Prahy. Pachatelé těchto trestných činů měli být podle závěrečné zprávy kriminální policie právě uprchlí letští vězni.⁴

Josef Serinek (stojící uprostřed s cigaretou) ve skupině partyzánů na Českomoravské vrchovině, srpen 1944
Foto: Městské muzeum, Bystřice nad Pernštejnem

1 Vzpomínky Josefa Serinka zaznamenal v první polovině 60. let historik Jan Tesař. Publikovány byly v roce 2016. Viz SERINEK, Josef – TESAŘ, Jan – ONDRA, Josef: *Česká cikánská rapsodie*, sv. 1–3. Triáda, Praha 2016.

2 Josef Serinek ve svých vzpomínkách hovoří o „Jarkovi“, jenž byl následně historiky identifikován jako jeho vzdálený příbuzný Karel Serinek, nar. 23. 1. 1918 v Opočnici.

3 V dobových úředních dokumentech je příjmení vždy uváděno v této verzi.

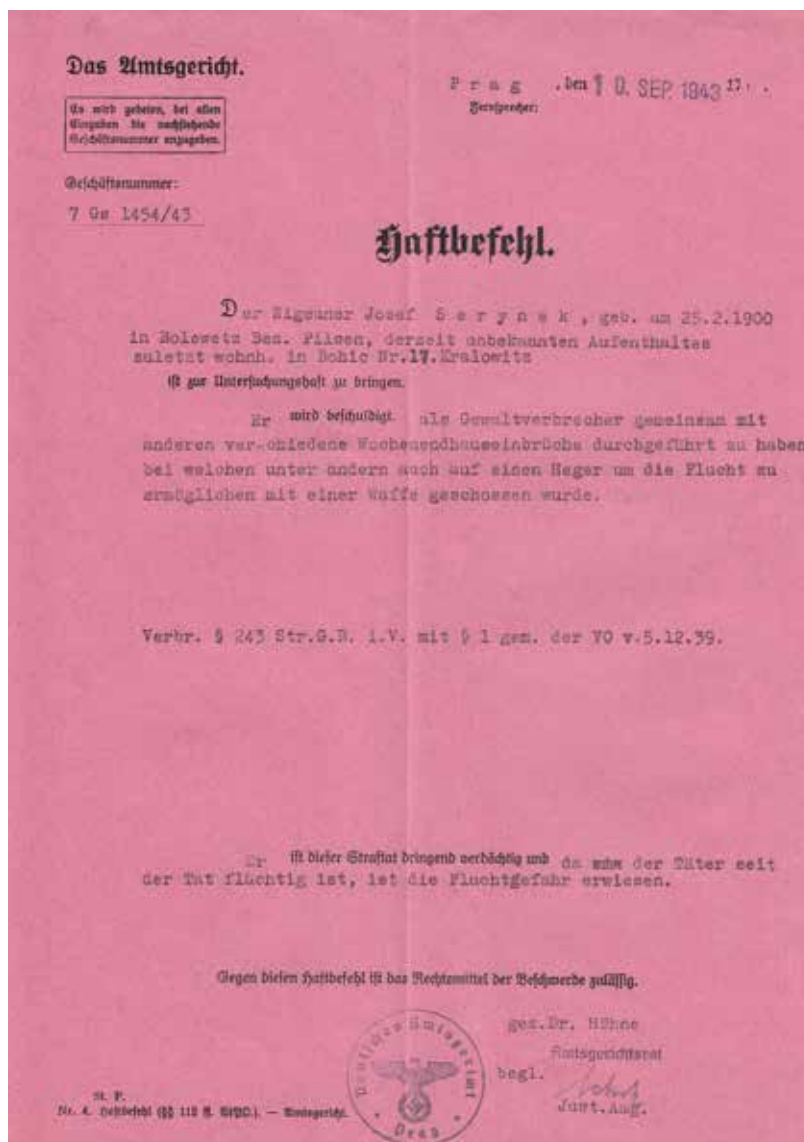
4 *Státní oblastní archiv (SOA) Praha*, f. Německý zvláštní soud Praha – neinventarizováno, k. 6, sp. zn. 7 Js 650/43, Abschliessender Bericht, 25. 6. 1943.

Zatykač na Josefa Serinka vystavený německým úředním soudem 10. září 1943

Repro: SOA Praha

Je tedy zřejmé, že kriminální policie po ukončení vyšetřování útěku a ztotožnění pachatelů vloupání a krádeží předala případ Zvláštnímu soudu Praha. Ten byl součástí německého soudnictví, zavedeného v Protektorátu Čechy a Morava nařízením říšských ministrů vnitra a spravedlnosti již v dubnu 1939. Do jeho příslušnosti spadaly zejména případy kriminálních deliktů v době války (např. nařízení proti škůdcům národa, nařízení o válečném hospodářství), násilných činů (např. násilí s užitím zbraně, přepadení), zvláštní politická nařízení pro protektorát (např. nařízení o držení zbraní) i méně závažné politické delikty (např. zákeřné útoky na stát a nacistickou stranu).⁵ Kdyby byl Josef Serinek jako poslední z uprchlíků dopaden, pravděpodobně by tedy stanul před tímto soudem. Výsledek hypotetického procesu lakonicky předpověděl už autor závěrečné zprávy z vyšetřování na jaře 1943: „Není nutné připisovat žádnou zvláštní hodnotu tomu, kolika dalších trestných činů se tito cikáni dopustili, neboť je lze vedle spáchaných krádeží považovat za odsouzené za nedovolené držení zbraní a ve dvou případech za pokus o násilný zločin, takže pro pronásledovaného Josefa Serinka lze beztak očekávat trest smrti.“⁶

Dokumenty z policejního vyšetřování jsou ve srovnání s vyprávěním Josefa Serinka pochopitelně úředně strohé. Obsahují komunikaci mezi četnickými stanicemi Loděnice, Jíloviště, Borotice, Zvole, Zvíkovec, Kožlany a Dobřichovice, vnějšími úřadovkami kriminální policie Kladno, Tábor a České Budějovice, jim nadřazenou Německou kriminální policií – kriminální ústřednou v Praze, vrchním státním zástupcem při německém Zemském soudu v Praze,

velitelem „cikánského“ tábora v Letech a pražskou řídicí úřadovnou Gestapa. Samotný průběh útěku lze z těchto hlášení sledovat jen velmi omezeně, neboť pokrývají pouze část pohybu uprchlých vězňů, a to ne vždy spolehlivě. V mnohém odpovídají líčení událostí, tak jak je podal Josef Serinek, ale nezřídka se s nimi také rozcházejí.

Útěk 15. září 1942

Pokusme se nyní stručně nastínit průběh útěku. Došlo k němu z pracovního komanda v Nevězicích, ležících necelých pět kilometrů od hlavního tábora. U Nevězic vykonávalo asi třicet vězňů lesní práce na panství Orlík, nacházejícím se pod komisařskou správou. Vězni i jejich

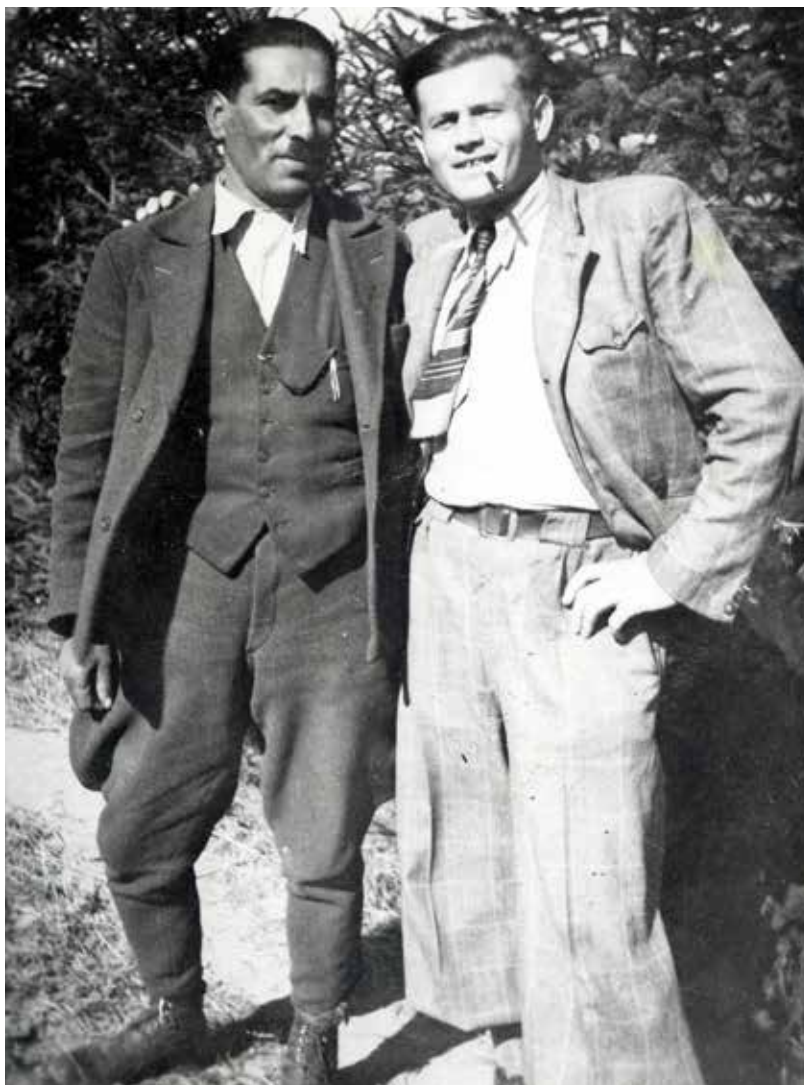
5 VAŠEK, František: Vznik německého Zemského soudu v Brně. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1997, roč. 5, č. 1, s. 112–113.

6 SOA Praha, f. Zvláštní soud Praha, Abschliessender Bericht, 25. 6. 1943, s. 2 (překlady německých dokumentů autorka).

dozorci byli ubytováni v sále hostince U Sladovníka, odkud denně docházeli na zhruba půl hodiny vzdálené pracoviště.⁷ Volnější režim v komandu umožňoval drobnou šmelinu s lidmi z okolí, podle Serinkova vyprávění zejména s „Židy“. Vězni vyměňovali cokoli hlavně za jídlo. „Byli jsme rozděleni tak, že na devět lidí bylo vždy jedno kápo, ten nepracoval, jenom seděl a hlídal. Každý z nich měl hůl, tou mlátil, poháněl a za každého ze svých lidí ručil životem. [...] Četníci mezi nás nechodili, bužďrovali si někde na plácku, a jenom když byl sraz, zapískali.“⁸

S myšlenkou útěku přišel synovec Josefa Serinka Jan-Johann, zvaný Jeník (nar. 30. listopadu 1919, popraven v Praze na Pankráci 19. června 1944), poté co dostal „po hubě“ od jednoho dozorce. Josef Serinek mu radil, ať s útekem počká, ale Jeník se připojil k jiné skupině, která uprchla už 27. srpna 1942.⁹ Do tří dnů byli všichni pochyťáni a posláni zpět do tábora. Ani to však Josefa a jeho vzdáleného příbuzného Karla Serinka od plánu vlastního útěku neodradilo. Připojil se k nim ještě Josef Malík (nar. 26. května 1912 v Nebuželech, okres Mělník) a Vilém Vrba (nar. 18. února 1908 v Rakovicích, okres Písek).

„Asi 10. září jsme se radili s Jarkem, že počkáme do patnáctého [září] a pak utečeme taky. Sehnali jsme si od Židů asi šest balíčků sirek, od nás jsme měli připravenou sůl - a nic jiného jsme nepotřebovali. [...] S Jarkem jsme se domluvili, aby oni tři¹⁰ čekali přesně v půl páté na určitém místě, a s Malíkem, který byl v partě se mnou, že řekneme Žankovi,¹¹ že jdeme pro tabák k Židům. Na smluveném místě že bude každý čekat nejdéle deset minut. Počítali jsme, že hledat nás začnou v pět hodin. Každý z nás měl v uzlíku na košili sůl a já ješ-

Josef Serinek (vlevo) se sovětským partyzánem Michailem Jospovičem Tumajevem, léto 1944
Foto: Městské muzeum, Bystřice nad Pernštejnem

tě v kapse kousek chleba. [...] Počkali jsme, až přešlo kápo, a asi v půl páté jsme odešli, šli jsme skrytě přes cestu, potom už rovně, ze začátku jsme drže-

li kalhoty v ruce, potom už normálně a rychlým klusem.¹² Vydali se směrem na jih. Plán na to, kam povedou jejich kroky, ve chvíli útěku neexistoval

7 SERINEK, Josef - TESAR, Jan - ONDRA, Josef: *Česká cikánská rapsodie*, sv. 2, s. 47, pozn. 31.

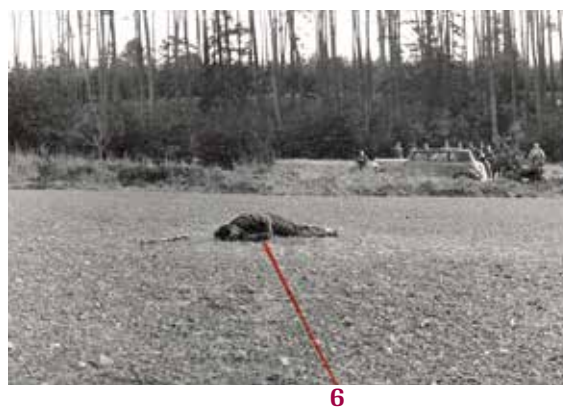
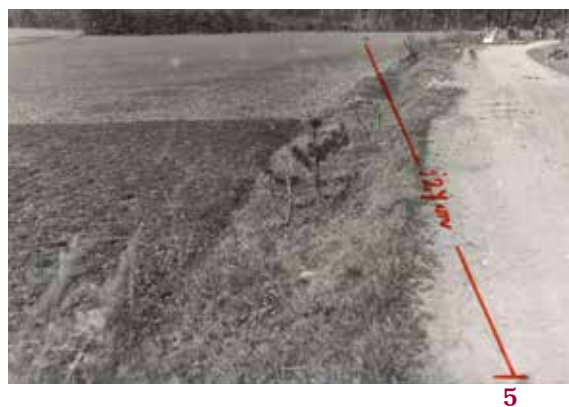
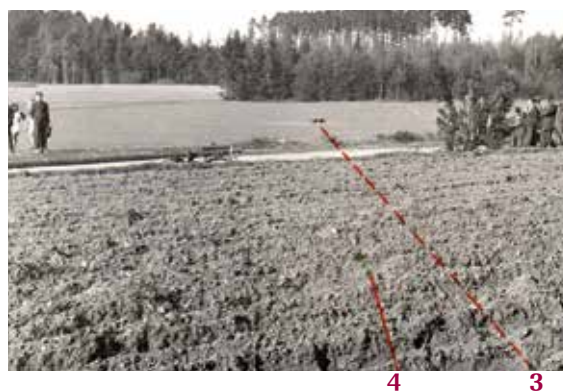
8 Tamtéž, sv. 1, s. 56.

9 Kromě Jana Serinka uprchli ještě Alois Serinek (nar. 1912), Jan Kříž (nar. 1909) a Josef Růžička (nar. 1897).

10 Josef Serinek ve svých vzpomínkách vždy uvádí, že jich uteklo celkem pět. Jak ale upozorňuje Jan Tesař, tento údaj není správný. Jedná se o typický „omyl, který se vštípil do paměti, je považován za nepochybný fakt a pak bývá úporně hájen“. SERINEK, Josef - TESAR, Jan - ONDRA, Josef: *Česká cikánská rapsodie*, sv. 2, s. 55, pozn. 4.

11 Neidentifikovaná postava ze vzpomínek Josefa Serinka. Tamtéž, s. 48, pozn. 34.

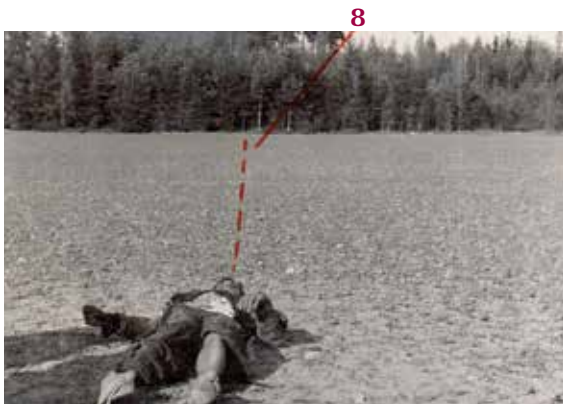
12 SERINEK, Josef - TESAR, Jan - ONDRA, Josef: *Česká cikánská rapsodie*, sv. 1, s. 57-58.

Fotografie pořízené policií po zastřelení Karla Serinka u Ratiboře 19. 4. 1943. Červené číslování označuje: 2 - původní cestu uprchlíků, 3 - směr jejich útěku, 4 - stopy uprchlíků na poli, 5 - místo, z něhož hajný střílel na uprchlíky, 6 - tělo zastřeleného Karla Serinka.

Foto: SOA Praha, f. Zvláštní soud Praha

Útěk z tábora v Letech na nově nalezených fotografiích

Fotografie pořízené policií po zastřelení Karla Serinka u Ratiboře 19. 4. 1943. Číslování označuje: 6, 7 - tělo zastřeleného Karla Serinka, 8 - místo, odkud Josef Serinek utekl do lesa, 9 - dalekohled, který měli uprchlíci u sebe, 10 - kabáty uprchlíků, 11 - předměty, které uprchlíci na útěku zahodili. Červené linky na fotografiích jsou původní.
Foto: SOA Praha, f. Zvláštní soud Praha

a právě rozdílné představy o dalším směřování uprchlíků se později staly příčinou konfliktů. Zatímco Josef Serinek navrhoval utéct přes Maďarsko do Jugoslávie k partyzánům, Josef Malík chtěl válku přežít v úkrytu u své sestry v Táboře. Podle Serinkových vzpomínek později Malík skupinu z tohoto důvodu opustil. Předtím ale musel podle „cikánského zvyku“ přísahat, že ostatní nezradí, bude-li chycen.¹³

Díky dobrému načasování získali uprchlíci slušný náskok, neboť organizované pátrání se rozběhlo až druhý den ráno.¹⁴ Peníze, jídlo, šaty a další věci včetně zbraní si obstarávali krádežemi. Přes den spali v lesních houštinách a jeden z nich vždy hlídkoval. Když to šlo, postupovali i ve dne. Oheň rozdělávali jen občas a o jídlo se bratrsky dělili. Někdy se vydávali do vesnic, kde ukradené peníze a předměty vyměňovali hlavně za potraviny. K civilistům do vesnic chodil hlavně Vilém Vrba, který předtím žil v ryze českém prostředí,¹⁵ a Karel Serinek, jenž podle Josefových vzpomínek „nebyl tak černý“.¹⁶ Během svého putování prošli rozsáhlé území, dostali se až k Moravskému Krumlovu a několikrát zřejmě překročili i protektorátní hranice. Potkávali řadu lidí, ať už se jednalo o hajné a lesní dělníky a dělnice, náhodné pocestné, či o přátele a známé, které vyhledali záměrně.

Podle historika Jana Smlsala, který analyzoval některé další případy útěků z tzv. cikánských táborů, byli romští uprchlíci obecně velice mobilní. Denně překonávali desítky kilo-

metrů a vytvářeli si určité pravidelné trasy. Snižovalo se tím riziko jejich dopadení a zvyšovala se šance, že se dostanou ke zdrojům obživy, na niž bylo v ilegalitě možné dosáhnout pouze krádežemi drobného zvířectva z vesnických hospodářství a vylupováním víkendových chat.¹⁷ Uprchlíci z 15. září 1942 se nezdálo, že ocitli v situaci, kdy jim hrozilo dopadení. Někdy nečekaně narazili na četnic-

Jarek se ráno vydal do vsi, odkud přinesl jídlo a zápalky. Po nějaké době se z lesa vynořil civilista s puškou.

kou hlídku, jindy je honili hajní nebo i organizovaně obyvatelé některých vesnic. V takových případech uprchlíci neváhali použít střelné zbraně. Josef Serinek vzpomíná, že jednou zabili německého vojáka a jednou protektorátního četníka. Podle historika Jana Tesaře to však není doloženo.¹⁸

V únoru 1943 si Vilém Vrba při neopatrné manipulaci s puškou poranil nohu. Několik dalších dní ještě pokračovali v útěku ve třech, ale zraněný Vrba nebyl schopen rychlých přesunů a ubývaly mu síly. Josef Serinek a Karel Serinek ho proto nechali na kraji lesa a vydali se pro potraviny do nedalekého statku. Tam je však zajali četníci. Nakonec se jim sice podařilo utéct, ale Vrba už v lese nenašli. Nyní zůstali jen dva.¹⁹

Osudný 19. duben 1943

Toho dne uprchlíci tábořili v lese nedaleko Ratiboře u Jindřichova Hradce. Jarek se ráno vydal do vsi, odkud přinesl jídlo a zápalky. Po nějaké době se z lesa vynořil civilista s puškou. Když došel až k nim, Josef Serinek ho pozdravil a požádal o cigarety. „Civil“ dal každému jednu a zeptal se, k čemu má Josef Serinek dalekohled. Ten mu opáčil otázkou, nač ho má on. Nato se civilista otočil a pomalu odešel. Uprchlíci ho nepovažovali za nebezpečného, zůstali v lese a plánovali, že se v noci znovu vydají do vesnice. Čas si krátili tahaným mariášem. Náhle zpozorovali, že se k nim blíží asi dvacetimetrová rojnice četníků a hajných, a dali se na útěk. Pronásledovatelé po uprchlících stříleli a ti jejich střelbu opětovali. Podle Josefa Serinka byli oba postřeleni, ale i se zraněními utíkali dál: „Po polní cestě jsme vyběhli na vršek, já už vůbec nemohl, prosil jsem, abychom stáli, ale on [Jarek], že jenom pořád dál. Už to bylo více než hodinu, seběhli jsme dolů, tam bylo zase pole a už byly vidět velké lesy, jen se dostat do nich. Už jsem se Jarka nedržel, přes pole asi dvě stě metrů do lesa, už jsme [byli] tak dva metry od sebe. V tom někdo vykřikl: ‚Halt!‘, to jsme nevěděli odkud. Nalevo stál hajný, snad už nás předběhli, byl od nás na dvě stě metrů. Jarek chtěl po něm střílet, a já, aby nestřílel, že ho jen rozdráždí. Jarek běžel, hajný vypálil dvě rány a Jarek se svalil obličejem do země, z úst mu vystříkla krev, puška mu odlétla. Já se k němu sklonil, hajný po mně vypálil dvě rány, už jsem nemohl

13 Tamtéž, s. 59 a 70–71.

14 SERINEK, Josef - TESAR, Jan - ONDRA, Josef: *Česká cikánská rapsodie*, sv. 2, s. 51, pozn. 44. Srov. Též *Státní oblastní archiv (SOA) Třeboň*, f. Cikánský tábor Lety, pracovní skupiny Nevězice, Hlášení o útěku, datováno 16. 9. 1942 – viz <https://digi.ceskearchivy.cz/348832/254> (citováno k 1. 2. 2022).

15 SERINEK, Josef - TESAR, Jan - ONDRA, Josef: *Česká cikánská rapsodie*, sv. 2, s. 56, pozn. 11.

16 Tamtéž, sv. 1, s. 102.

17 SMLSAL, Jiří: K otázce útěků z koncentračního tábora v Letech u Písku. Případová studie. *Bulletin Muzea romské kultury*, 2019, č. 28, s. 24.

18 SERINEK, Josef - TESAR, Jan - ONDRA, Josef: *Česká cikánská rapsodie*, sv. 1, s. 75 a 92.

19 Tamtéž, s. 90–91. Další osud Viléma Vrby zůstává nejasný. Existují pouze záznamy o tom, že byl v květnu 1943 zařazen do transportu „českých cikánů“ do Osvětimi. SERINEK, Josef - TESAR, Jan - ONDRA, Josef: *Česká cikánská rapsodie*, sv. 2, s. 75.

ustát, odplížil jsem se do lesa po břiše a po kolenou, ani pro pušku jsem už nestačil sáhnout.²⁰

Úřední verzi události podává stručný dálnopis venkovní úřadovny kriminální policie České Budějovice, adresovaný pražskému Gestapu, který je součástí nově nalezené dokumentace. Dozvídáme se z něj zřejmě poprvé také jméno hajného, jenž Karla Serinka zastřelil. Z dálnopisu též vyplývá, že si uprchlíků v lese dříve všimly lesní dělnice, které zalarmovaly místní hajné a četníky. Výše zmíněný civilista za nimi do lesa nejspíš už jen přišel obhlédnout situaci: „19. 4. 1943 kol. 13 hod. poblíž hájovny v lese v rajónu četnické hlídky Roseč, okres Třeboň, spatřily lesní dělnice dvě podezřelé mužské osoby. Jedna z těchto osob měla zbraň. Vyrozumění četníci provedli společně s lesním personálem pátrání, v lese na ně narazili, došlo k přestřelce, podezřelí utekli. Později na ně narazil v lese vrchní hajný Franz Geber, bytem Holná. Když na ně zavola, začali utíkat. Geber použil svou střelnou zbraň a jednoho uprchlíka zastřelil. Druhému se podařilo uprchnout.“²¹

Josef Serinek vzpomínal po dvaceti letech na okolnosti smrti Karla Serinka následovně: „Byl jsem živ a nebyl, [choval jsem se] úplně bezmyšlenkovitě jako postřelená zvěř, když se zachraňuje. Jak jsem přišel k lesu, bylo tam borové mláží, vstal jsem a rozmýšlel se. Jarek ležel jako kus dřeva, neviděl jsem žádného utíkat, ani hajného jsem neviděl, stál jsem tam, trásl jsem se a nemohl dál. To bylo tak dvě minuty. V tom vidím, jak z lesa vyběhli, ukazovali do kola. Jak jsem viděl, že běží, byli asi dvě stě metrů ode mne, dal jsem se

do útěku rovnou přes vysoký les. Pak už jsem nemohl a slyšel jsem houkání jakoby před sebou, vylezl jsem - nevím, co to bylo za nápad - na smrk, až pokud jsem mohl nahoru, do toho nejslabšího [místa], rychleji než po žebříku. Zamaskoval jsem se tam a seděl jsem tam, až byla tma.“²²

V protektorátu se následně rozběhlo pátrání po posledním uprchlíkovi z 15. září 1942. V dokumentech německého Zvláštního soudu Praha se nachází také dosud nepublikovaný zatykač na Josefa Serinka. Tomu se ale, jak známo, postupně podařilo dostat se na Vysočinu, kde navázal kontakt s organizací domácího odboje Rada tří. Převážně s uprchlíky sovětskými zajatci zde vytvořil partyzánský oddíl. Pátrání po něm zůstalo až do konce války neúspěšné.

Dodatek: Neznámý osud Josefa Malíka

O osudu Josefa Malíka nebylo dosud mnoho známo. Historik Jan Tesař uvádí, že skupinu opustil již po několika dnech a sám se vydal na Pardubicko. Byl stíhán kvůli několika vloupáním a v polovině prosince 1942 ho dopadla městská policie v Nymburce. Po zatčení se vydával za Vincence Janečka, ale jeho pravá identita byla brzy odhalena.²³

Jan Tesař nepředpokládal, že by příběh Josefa Malíka mohl skončit dobře.²⁴ Dokumenty uložené ve Vojenském historickém archivu však ukazují, že Malík válku přežil. Zhruba po třech týdnech věznění v Nymburce byl převezen do tzv. sběrného tábora u donucovací pracovny v Par-

dubicích a posléze byl poslán hromadným transportem do Osvětimi. Odtamtud jej v dubnu 1944 převezli do pobočky Buchenwaldu v Harzungenu²⁵ a zařadili do pracovního komanda Ellrich. Z tohoto komanda uprchl 15. března 1945, o několik dní později byl však dopaden a skončil v táborovém vězení. Pravděpodobně v dubnu 1945 byl vyhnán na pochod smrti a osvobození se dočkal od americké armády v koncentračním táboře Bergen-Belsen. Po krátkém léčení se v květnu 1945 vrátil do Československa. Pracoval příležitostně jako čistič oken a brusič nožů. Prostřednictvím Ústředního výboru Svazu Cikánů-Romů v ČSR si počátkem sedmdesátých let podal žádost o Osvědčení účastníka národního boje za osvobození, které mu bylo jako rasově pronásledovanému v roce 1973 uděleno. V té době žil v Jaroměři.²⁶

Pavla Plachá (1976) absolvovala Filozofickou fakultu UK v Praze, obor historie-germanistika. Pracovala v Kanceláři pro odškodnění obětí nacismu při Česko-německém fondu budoucnosti. Od roku 2017 působí v Ústavu pro studium totalitních režimů. Specializuje se na perzekuci žen v nacistických koncentračních táborech. Vydala monografii *Zpřetrhané životy. Československé ženy v nacistickém koncentračním táboře Ravensbrück v letech 1939-1945* (Pulchra - ÚSTR, Praha 2021).

20 Tamtéž, sv. 1, s. 101.

21 SOA Praha, f. Německý zvláštní soud Praha - neinventarizováno, k. 6, sp. zn. 7 Js 650/43, Fernschreibvermittlung, 20. 4. 1943.

22 SERINEK, Josef - TESAŘ, Jan - ONDRA, Josef: *Česká cikánská rapsodie*, sv. 1, s. 101-102.

23 Viz SOA Třeboň, f. Cikánský tábor Lety, Osobní spisy, Josef Malík - viz <https://digi.ceskearchivy.cz/348826/706> (citováno k 1. 2. 2022).

24 SERINEK, Josef - TESAŘ, Jan - ONDRA, Josef: *Česká cikánská rapsodie*, sv. 2, s. 55-56.

25 Pobočka v Harzungenu spadala od října 1944 pod koncentrační tábor Mittelbau. Vězni zde pracovali na podzemních stavbách pro Führungsstäbe SS.

26 Vojenský ústřední archiv - Vojenský historický archiv, sbírka Osvědčení podle zák. č. 255/1946 Sb., č. j. 22959/71, Josef Malík.